

СУБНАЦІОНАЛЬНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Гнатюк В. В.,

аспірант кафедри політології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті подано комплексне відображення теоретико-методологічних основ субнаціонального порівняльного методу в сучасній політичній науці. Автор, з одного боку, виділяє теоретичну спадщину, яка представлена політологами-компаративістами, а з іншого – додає до них власні теоретичні напрацювання. Зауважено, що цей метод знаходиться у фазі становлення, тому є відкритим до змін та доповнюється. Зазначено, що статусу конвенціональної фундаментальної методології для субнаціональних досліджень він не отримав. Метод є синтезом методологічних та теоретичних напрацювань різних авторів, що не усуває його унікальності та ефективності, адже, як наслідок, він є гнучким у використанні у сучасних політологічних наукових розвідках.

В статье представлено комплексное отражение теоретико-методологических основ субнационального сравнительного метода в современной политической науке. Автор, с одной стороны, выделяет теоретическое наследие, представленное политологами-компаративистами, а с другой – добавляет к нему собственные теоретические наработки. Замечено, что данный метод находится в фазе становления, поэтому открыт для изменений и дополняется. Отмечено, что статуса конвенциональной фундаментальной методологии для субнациональных исследований он не получил. Метод является синтезом методологических и теоретических наработок различных авторов, что не отменяет его уникальности и эффективности, ведь, как следствие, он является гибким при использовании в современных политологических научных исследованиях.

The article examines a comprehensive reflection of theoretical and methodological foundations of the subnational comparative method in modern political science. The author highlights the theoretical heritage, which are presented by comparatists of political researches, on the one hand, and adds own theoretical proceedings, on the other hand. It is noted that this method is in the phase of formation, therefore it is open to changes and is supplemented. It is noted that it does not receive the status of a conventional fundamental methodology for subnational researches. In essence, the method is a synthesis of methodological and theoretical developments of various authors, which does not eliminate its uniqueness and efficiency, and, as a result, it is flexible in use in modern political science research.

Ключові слова: субнаціональний порівняльний метод, субнаціональна одиниця, субнаціональний політичний режим, порівняльна політологія, субнаціональна політика, принцип А. Кареніної.

Постановка проблеми. Сучасні наукові розвідки все частіше звертаються до аналізу субнаціональних одиниць. Незважаючи на різноманіття досліджень у цій сфері (субнаціональній порівняльній політології), існує теоретико-методологічна невизначеність в осмисленні. Проблема формування уніфікованої, зокрема конвенціональної, основи для дефініціювання концепту «субнаціональна одиниця» набула вторинного значення. Активніше здійснювалося конструювання авторських розробок-методик у вимірюванні інституційних/неінституційних показників субнаціональних політичних режимів на тлі концепту та підтримкою безпосередньо до нього, конкретною методологічною інтерпретацією та операціоналізацією. Це були ситуації одного випадку, які не могли стати узагальненим прикладом, хоча особливості кожного з них акумулювали частинку загального. Урешті-решт використовувалася лише матриця субнаціонального рівня, а не принципи її розбору. Таким чином, сьогодні склалася картина, де співіснують паралельно широкий «горизонт» розвідок та його непізнаний до глибини «профіль» основи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо проблема дослідження протікання політики на субнаціональному рівні підіймалася вже з 70-х рр. ХХ ст. та представлена значною кількістю робіт [1, с. 7], то питання теоретико-методологічного аспекту почало осмислюватися лише на початку ХХІ ст. із виходом статті дослідника Р. Снайдера та доповнювалося небагатьма роботами (Л. Тіллін, І. Харберс, М. К. Інграм, Е. Гібсон) у цьому спрямуванні. Відповідно до цього, спостерігаємо, що

наукова база теоретико-методологічного рівня субнаціонального порівняльного методу розроблена, проте не є вичерпаною, а потребує певних уточнень та розширення інтерпретацій, зважаючи на актуалізацію досліджень у цій сфері.

Метою статті є цілісне відображення теоретико-методологічних основ субнаціонального порівняльного методу в політології сьогодні.

Відповідно до мети дослідження визначені такі завдання:

- 1) представити методологічні напрацювання дослідників, які виражають сьогоденну ідею цього методу;
- 2) доповнити метод власними зауваженнями теоретико-методологічного аспекту.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. у світ виходить стаття Р. Снайдера [15], яка стає відправною точкою у побудові методології у порівнянні субнаціональних одиниць. Ключовими ідеями цієї теоретичної конструкції стали такі: по-перше, акцент та концентрація уваги на субнаціональних одиницях, які є інструментом для збільшення кількості спостережень і можливості для здійснення контрольованих порівнянь, а також, як наслідок, оптимізації досліджень малої множини елементів; по-друге, аналіз таких одиниць дає змогу підвищити точність у вияві причинно-наслідкових зв'язків через єдиний кластер узагальнення та уніфікований код; по-третє, надається безпосередній концептуальний інструментарій для порівняння контексту просторової нерівності політичних та економічних трансформаційних процесів. Науковець також вказує на дві стратегії субнаціонального аналізу: в межах нації та міжнаціональні порівняння. Їх можна активно об'єднати в одному дослідженні [1, с. 8]. Остання перевага субнаціонального порівняльного методу стосується того, як це може допомогти нам побудувати теорії, що пояснюють динамічні взаємозв'язки між різними рівнями та регіонами політичної системи. Розподіл країни на територіальні лінії полегшує осмислення того, як взаємодіють складники політичної системи. Аналізуючи ці зв'язки, можна отримати розуміння як про національну політику, так і про основні процеси політичної та економічної трансформації.

Праця Л. Тіллін [16] поставила питання «що, як і чому» як методологічні опори в аналізі субнаціонального рівня політики, а також надала йому статус автономності поряд у взаємозв'язку з національним зрізом. Власне питання «чому» дає змогу проаналізувати явище в аспекті «хибної винятковості» або зрозуміти випадок «помилкової універсальності», а «що і як» – це зводиться все до «адекватного» знаменника та відповідної епітетарності для явищ, що аналізуються. Також треба врахувати досвід робіт, які уже є в цій галузі.

У проміжку останніх двох десятиліть дослідники використовували субнаціональний підхід, аби краще зрозуміти такі явища, як формування держави, демократизація та розвиток. Робота науковців І. Харберса та М. К. Інграма [9] відобразила концепт простору як геоінформаційну конструкцію, яка детермінує розвиток просторового мислення на трьох етапах дослідницького проекту, зокрема концептуалізацію, теоретизацію та аналіз. Крім того, як зазначають науковці, просторова перспектива може збільшити потенціал субнаціонального підходу, відкриваючи нові можливості для розвитку теорії та аналізу. «Сприйняття простору серйозно» має як ключове, так і теоретичне значення. Важливим наслідком є необхідність більш повного розпізнавання структурної залежності, яка існує серед одиниць спостереження. Очевидно, це визнання також має вагоме значення в міжнародних відносинах та інтернаціональних порівняльних дослідженнях, але аналітичний зсув найбільш важливий на субнаціональному рівні, де одиниці аналізу мають більш строкаті межі, ніж міжнародні кордони, що більш важливо. Однак додана вартість просторового аналізу для субнаціональних досліджень полягає не тільки в отриманні «правильних» відповідей на існуючі питання, а у приведенні на розгляд захоплюючих методів для: 1) розгляду існуючих питань у новому світлі; 2) виявлення нових та цікавих питань, які могли б стати непоміченими. Сприйняття простору серйозно – це також передбачення розглядати питання про те, як ці структури просторової залежності виходять із результатів та інтересів.

Урешті-решт Е. Гібсон [12] окреслив певні методологічні питання для дослідження субнаціональних політичних систем (автократичної чи демократичної). Він зазначив, що субнаціональні процеси – це процеси мінімізації тих же процесів тільки в іншому масштабі щодо національних (а ті, що протікають у власній специфіці).

Його першим стало питання про демократизацію на національному та субнаціональному рівнях і потребу розрізнення (Democratization: National or Subnational, Does it Matter?). При цьому автор указує на вертикальну та горизонтальну суверенність у державі, де (в останній) існує можливість інституційно «йти» по-іншому у/на рівні держави. У свою чергу, це зумовлює створення різноманітних стратегій для багатьох політичних суб'єктів, що впливає на процеси локальної демократизації. Сценарії, що відображатимуть шляхи трансформації від субнаціонального авторитаризму до субнаціональної демократизації, можуть бути значно різноманітнішими, якщо ми адекватно розуміємо еквівалентність національної та субнаціональної політичної динаміки. Ключовою причиною є системні ефекти. У кожній системі метаморфоза в одній підсистемі детермінує зміни в іншій її одиниці, а специфіка однієї підсистеми, звісно, впливатиме на інші одиниці системи.

Другим таким питанням (Territory, Politics, and Democratization) була ситуація про наявність двох демократій у державі (субстантивної та територіально). Якщо перша є наданням прав, що раніше не були доступними в самій країні, наприклад, написана нова конституція чи поширення наявних прав на нові категорії населення, то інша – розширення сукупності прав у субнаціональних одиницях. Це узгоджується із ситуацією, коли жителям однієї частини країни надають права, що доступні жителям інших частин країни. Загалом, під територіальною політикою необхідно інтерпретувати не саму територію, а те, як ця політика виникає через цю територію. Важливим доробком стало введення термінів, зокрема «територіальність» [6] як стратегії впливу, контролю та управління ресурсами, людьми на території, яку контролюють; «територіальна система» як синтез взаємодіючих національних та субнаціональних політичних юрисдикцій, уряди яких здійснюють суверенітет над територіально обмеженими територіями; «територіальний режим», що регулює взаємодію між територіальними одиницями держави і спрямовує розподіл повноважень між урядами субнаціональних територіальних одиниць та національним урядом.

Із вищесказаного ми розуміємо, що методологія субнаціонального порівняльного методу представлена сьогодні, хоч і невеликою кількістю науковців, проте необхідними від них наявними теоретичними зауваженнями. Це і є сформований кістяк ідеї цього методу. Також тенденція свідчить, що значна частина політологів-компаративістів [2; 7; 8; 11], отримують у своїх роботах цікаві методологічні висновки, що є результатом апробації власних методик вимірювання та класифікацій на безпосередній практиці протікання політичних процесів у субнаціональних одиницях певної держави. З іншого боку, через подолання теоретичних обставин/стереотипів у даних дослідженнях (національний ухил та федеративний монізм) [1, с. 9], що неодноразово гальмували наукові розвідки, ми вважаємо, що з'явилися деякі особливості, які варто висвітлити.

Перша така особливість – предметна. Вона безпосередньо виражає центральну категорію, яка аналізується через субнаціональний порівняльний метод – субнаціональний політичний режим. Ця конструкція акумулює в собі конкретні політико-територіальні атрибути, на які спрямовані наукові розвідки політологів-компаративістів. Розглянемо її детальніше.

На нашу думку, категорія «субнаціональний політичний режим» – це продукт відношення, а не константа політичного простору. Вона є вираженням, яке відображає зв'язки між політичними елементами буття. Саме тому поняття не є обов'язковим, а виступає у статусі «винятку» або «правила». Про перший такий корелят зазначає науковець Дж. Сарторі та інші його послідовники [4; 13; 14], які вважають, що аналіз політики здійснюється на державному та субдержавному рівнях, що безпосередньо вказує на детермінацію з боку політичного устрою, тобто на федерацію (як умову наявності у політичній системі локальних областей та репрезентації режимів). Таким чином, тут існує прив'язка до політичного устрою. Це можна висловити у вигляді тези: *у державі з поляризованим політичним (національним) режимом – демократичним чи автократичним – наявність субнаціонального політичного режиму зумовлюється типом адміністративно-територіального устрою*. Така спрямованість була домінуючою та одноосібною тривалий час у науці (70-ті рр. ХХ ст. – І-ше десятиліття ХХІ ст.), проте знайшла альтернативу в образах другої та третьої корелят пізніше.

Другий такий корелят – це, з одного боку, відношення поміж політичним режимом амбівалентного типу та, з іншого – державним устроєм (унітарним чи федеративним). Таким чином, зазначаємо тут про ситуацію, за якої, незважаючи на тип політичного устрою, ми говоримо про вбудований «гібридний режим» у цій політичній системі. Із погляду особливостей останнього, який акумулює властивості (і демократичні, і автократичні аспекти), те, яка адміністративно-територіальна побудова держави, є вторинним, бо саме характер режиму детермінує владні відносини поміж цілим та частинами країни. У цьому полягає така теза: *гібридний політичний (національний) режим зумовлює появу субнаціональних політичних режимів, незалежно від устрою політичної системи, у якій він протікає*.

Таким чином, ми виходимо на третій корелят – залежність поміж «гібридним» режимом та інститутом місцевого самоврядування, що виражається у такій тезі: *характер розвитку місцевого самоврядування обумовлює тип субнаціонального політичного режиму, у якому воно функціонує*. Як ми можемо спостерігати, ця взаємодія феноменів політичного буття розкривається не прямо, а специфічно детермінуючись у кожному випадку, тобто залежно від типу політичного (національного) режиму. Тут можливі три комбінації:

1) якщо політичний (національний) режим – демократичний, то розвиток та функціонування інституту місцевого самоврядування повноцінно успішне та ефективне, а, як наслідок, місцева політика протікає у формі локальної демократії, а тому тип субнаціонального політичного режиму є демократичним;

2) якщо політичний (національний) режим – автократичний, то розвиток та функціонування інституту місцевого самоврядування набуває статусу формального континування державної влади на місцях, політика характеризується протіканням форми – локальна автократія, а тому тип субнаціонального політичного режиму – автократичний;

3) якщо політичний (національний) режим – «гібридний», то розвиток та функціонування інституту місцевого самоврядування може набувати варіативних форм: а) успішного функціонування, б) нейтрального позиціонування та в) формального існування, а тому це детермінує той чи інший тип місцевої політики – демократичної/автократичної (як винятковий), відносно демократичної чи відносно автократичної (як характерний), а тому тип субнаціонального політичного режиму – цілком екстраполюється як тип місцевої політики.

Відповідно до цього, ми маємо специфічну єдність у взаємозалежності трьох категорій: «політичний (національний) режим», «субнаціональний політичний режим» та «місцеве самоврядування» – у варіативних конструкціях, що розширює наукове поле для розвідок. Вона може бути відображена, як ми вважаємо, у таких «трьох станах», як статус субнаціонального політичного режиму :

Таблиця

Взаємозалежність політичних категорій: «політичний (національний) режим», «державний устрій» та «місцеве самоврядування»

Тип політичного (національного) режиму	Демократичний	Автократичний	«Гібридний»
Залежність режиму від державного устрою	Так	Так	Ні
Статус субнаціонального політичного режиму	Виняток	Виняток	Правило
Стан функціонування інституту місцевого самоврядування	Активний	Пасивний	Чергування станів

Таким чином, ми вважаємо, що категорія «субнаціональний політичний режим», незважаючи на свою автономію наукового розгляду, аналізується лише в дискурсивному зрізі, де роль політичного національного режиму, тип державного устрою та стан протікання процесів на місцевому рівні є критеріями структуризації самої форми конкретного типу режиму субнаціональної одиниці держави. Це продемонстровано у дослідженнях. [3; 5; 10]

Друга особливість, яка проливає специфічне світло на цю проблематику, є методологічною. Утілюється воно у принципі А. Кареніної, який акумулює у собі два моменти: по-перше, здійснює артикуляцію та агрегацію усіх факторів, що зумовлюють політичні процеси на субнаціональному рівні; по-друге, синтезує цілісність, що детермінує конкретний тип субнаціонального політичного режиму. Сам принцип А. Кареніної звучить так: «С значна кількість способів, у яких комбінація даних порушує нульову гіпотезу, і лише один варіант, у якому ця гіпотеза діє». Загалом, він відображає тенденції, коли успіх будь-чого задуманого ймовірний тільки за наявності в цей момент усіх чинників, що зумовлюють це, тобто відсутність хоча б одного з таких детермінантів зумовлює трансформацію успіху на щось інше. Ідея принципу А. Кареніної безпосередньо корелюється з комплексним аналізом будь-якої субнаціональної одиниці держави. Адже за наявності та реального функціонування всіх демократичних інститутів та структур на конкретній територіальній одиниці, тип режиму буде «чисто» демократичним (як ідеальна умова), інші ситуації детермінуються численними варіаціями у межах лінійного розвитку від автократії до демократії (при цьому ступінь віддаленості від ідеальної умови продукує конкретний тип субнаціонального політичного режиму, зважаючи на міру інтенсивності та масштаб протікання даних процесів від його «чистого» типу).

Урешті-решт цей принцип є фундаментальною основою у конструюванні будь-якого типу режиму в субнаціональних одиницях. У його ідеї лежать прикмети, яких необхідно дотримуватися у наукових розвідках: поліпричинність, дискурс та політична хронометрія. Якщо перше – це врахування всіх чинників, що впливають на політичні процеси; друге – вихід із-за межі предмета, аби його досягнути також ззовні (поряд із системним ефектом); то третє – це актуальність усього того, що входить до першого та другого, це те, коли ми розуміємо цінність детермінантів та сфери, де усе функціонує в єдиній цілісності.

Висновки. Субнаціональний порівняльний метод є сучасним дослідницьким інструментом, за допомогою якого здійснюють актуальні наукові розвідки політологи-компаративісти. Його поява зумовлюється політичною практикою, яка потребувала власного теоретико-методологічного оформлення. З іншого боку, сьогодні статусу конвенціональної фундаментальної методології для субнаціональних досліджень він не отримав. Тобто метод є синтезом методологічних та теоретичних напрацювань різних авторів, що не усуває його унікальності та ефективності, та, як наслідок, він є гнучким у використанні. Для науковців цієї сфери він стає формою, яка задає правила, проте його рушієм є зміст, у який вони вкладають ціль власних досліджень. Двигуном цих розвідок є авторська методика, яка і транслює акцент самої роботи.

Субнаціональний порівняльний метод є відкритим для оновлення та вдосконалення. У статті ми звернули увагу на «старі» його основи, а також висвітлили деякі «нові» особливості у сучасних дослідженнях.

Субнаціональний порівняльний метод у політології, маючи надійну фундаментальну основу, проходить процес теоретико-методологічної кристалізації. Автори, які заклали базис, доповнюються все новими напрацюваннями. Цей процес продовжується і має оформитися як конвенціональна парадигма для аналізу субнаціональних одиниць у державі. Дослідницькі можливості в межах субнаціональної політики досягли найбільшої свободи, відколи були подолані теоретичні перешкоди (національний ухил та федеративний монізм), а тому відкрили перспективи повноцінних наукових пошуків, заснованих на використанні нових досягнень субнаціонального порівняльного методу та авторських методик вимірювання та класифікацій типів режимів субнаціональних одиниць. Кількість держав, що підлягає аналізу, настільки вагома, наскільки наявні масштаби держав із проблемами встановлення демократичних засад суспільної організації в цілому.

Література:

1. Гнатюк В.В. Вступ до субнаціональної політики: від упереджень до стверджень. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ, 2018. № 1 (37). С. 6–11.
2. Behrend Jacqueline у Whitehead, Laurence (eds. 2016a). *Illiberal Practices. Territorial Variance within Large Federal Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
3. Behrend Jacqueline. 2011. *The Unevenness of Democracy at the Subnational Level: Provincial Closed Games in Argentina*. *Latin American Research Review* 46 (1): 150–176.
4. Dahl, Robert. (1971). *Polyarchy. Participation and Opposition*, New Haven: Yale University Press.
5. Gervasoni, Carlos (2010). *A Rentier Theory of Subnational Regimes: Fiscal Federalism, Democracy, and Authoritarianism in the Argentine Provinces*, in: *World Politics*, 62, 2, 302–340.
6. Gibson, Edward (2005). *Boundary Control: Subnational Authoritarianism in Democratic Countries*, in: *World Politics*, 58, 1, 101–132.
7. Giraudy, Agustina. (2010). *The Politics of Subnational Undemocratic Regime Reproduction in Argentina and Mexico*, in: *Journal of Politics in Latin America*, 2, 2, 53–84.
8. Giraudy Agustina. 2015. *Democrats and Autocrats. Pathways of Subnational Undemocratic Regime Continuity within Democratic Countries*. Oxford: Oxford University Press.
9. Harbers Imke and Ingram, Matthew C., *Politics in Space: Methodological Considerations for Taking Space Seriously in Subnational Comparative Research* (September 14, 2015).
10. Kenawas Yoes. *The Rise of Political Dynasties in Decentralized Indonesia*. Master Thesis at S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Academic Year 2012/2013.
11. Kent Eaton (2015) *Disciplining Regions: Subnational Contention in Neoliberal Peru, Territory, Politics, Governance*, 3:2, 124–146
12. Gibson L., Edward. (2008). *Subnational Authoritarianism and Territorial Politics: Charting the Theoretical Landscape*. American Political Science Association Annual Congress Boston.
13. Rokkan Stein. 1970. *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Nueva York: McKay.
14. Sartori Giovanni. 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Snyder Richard. 2001. *Scaling Down: The Subnational Comparative Method*. *Studies in Comparative International Development* 36 (1): 93–110.
16. Tillin Louise. (2013). *National and Subnational Comparative Politics: Why, What and How*, in: *Studies in Indian Politics*, Vol 1, Issue 2, pp. 235–240.